

Stumfilmdivaer: Die Asta og Engberg

Asta Nielsen med de store øjne og den slanke, moderne og stærkt ekspressive krop introducerede det erotiske filmmelodrama med eminent sans for mediets muligheder

Marguerite Engberg: Filmstjernen Asta Nielsen. Forlaget Klim, Aarhus 1999. 191s., 260 kr

Af Karen Klitgaard Poulsen

I Danmark har vi to verdensberømte stumfilmdivaer. Den ene er Asta Nielsen, hvis karriere udfoldes i denne bog, den anden er stumfilmforskeren Marguerite Engberg, som er forfatter til bogen, og som blev Europakendt, da hun fandt ud af nummereringen på de mange stumper overleverede stumfilm. Det gjorde, at man kunne stykke dem samme til hele film eller sekvenser igen.

Det er en udelte fornøjelse at være i selskab med disse to kvinder fra sidste århundrede. Kan den første synes en anelse krukke og overspillet i sin professionalisme foran kameraet, så er den anden forbilledlig klar, enkel og smuk i sit - sproglige - udtryk. Marguerite Engberg følger - næsten - Asta Niensens kronologi i sin opbygning af bogen, hun skriver i korte sætninger, og der er ingen teoretiske fiksfakserier eller ret mange fremmedord at komme efter. Det er slet og ret velgørende at læse side efter side med enkle og oplagte formuleringer, der skarpt og velovervejnet skærer en silhuet af en kunstner.

Bogen er ikke en biografi i klassisk forstand. Det er kunstneren foran kameraet, mere end det er kvinden, der har interesseret Marguerite Engberg. Også det er velgørende, men kvinden står nu alligevel som en silhuet, for hun betyder også noget for kunstneren.

Marguerite Engberg tager udgangspunkt i Asta Niensens succes

på film - hvad var det, der gjorde, at hendes publikum blev så begejstret for hende - hvorfor blev det lige hende og ikke f.eks. den smukkere Clara Wieth (senere Clara Pontoppidan), der blev Europa-berømt for sine film? Eller en eller anden italiensk? Svaret er - som bogen i det hele taget - dobbeltbundet.

Et nyt skønhedsideal

For det første var Asta Nielsen dygtig til at forstå, hvad det nye filmmedie kunne og ikke kunne. For det andet var der noget i hendes person, som var tidstypisk, noget nyt og moderne, som Marguerite Engberg bl.a. parallelliserer med den ekspressionistiske malerkunst.

Bogen er - som også den klare, sproglige stil lægger op til - ikke noget teoretisk skoleridt, men Marguerite Engberg ser Asta Niensens mesterskab i, at hun udtrykker sit indre med krop og gestik - altså er kropsligt ekspressiv. Hun understreger desuden Asta Niensens evne til at finde kostumer, sorte, enkle kjoler eller stribede ditto, der fremhæver hendes slanke, erotiserede - og moderne - krop.

Og her tror jeg, man kunne have betonet hendes modernitet mere:

Hun havde forståelse for filmens visuelle muligheder for at vise en moderne og dynamisk krop, der kom mest til sin ret i enkle kostumer, der definerede kroppens kontur. Og - vil jeg tilføje - hun var så heldig at have en krop, der kunne afspejle et nyt skønhedsideal,

det drenget-slanke, ligesom hendes store øjne var fotogene på film. Hendes krop gjorde hende velegnet til at spille både 'moderne', selvstændige kvindetyper og erotiske roller. Marguerite Engberg er lige ved at gøre denne krop og dette ansigt til Asta Niensens personlige fortjeneste. Sandt er det, at Asta Nielsen ikke bare har dem, hun spiller også dygtigt på dem.

En verdenssucces

Asta Nielsen, f. 1881, kom fra små kår. Hun kom på teaterskole og fik, lige da hendes karriere skulle begynde, et barn uden for ægteskab i 1901. Et barn, som hun udelod i sine erindringer - måske - siger Marguerite Engberg, fordi det var en social katastrofe selv i 1940'erne, da erindringerne blev skrevet. Men hos Marguerite Engberg får barnet faktisk den plads, som forekommer rigtig. Det er en vigtig, men ikke afgørende begivenhed i Asta Niensens liv. Datteren betyder en pause, men ikke et brud i hendes karriere.

I 1902 debuterer Asta Nielsen på Dagmar-teatret, dog uden at gøre det store indtryk på anmelderne. Hun turnerer en del i de kommende år,

Filmstjernen Asta Nielsen

men rollerne på Dagmar-teatret er for få. Hun siger nej til et filmmanuskript, men da hendes kollega og senere ægte mand, Urban Gad, skriver et andet til hende, og det lykkes at skaffe finansiering, instruerer han hende til gennembrud i filmen *Afgrunden* med Poul Reumert (1910). Marguerite Engberg citerer anmeldelser af filmen, der kun er bevaret i en slidt, fugtpletet udgave - her taler stumfilmeksperten fra hjertet, når hun beklager den eneste overlevende kopis stand.

Filmene blev en verdenssucces, bl.a. fordi den introducerede en ny genre, det erotiske filmmelodrama, men også fordi den var længere og havde flere nærbilleder end normalt - bl.a. på lange kys. Og fordi Asta Nielsens spil var realistisk og troværdigt - uden det overspil, som var almindeligt for at overdøve filmens stumhed.

Asta Nielsen krævede i denne som i senere film at få mulighed for udfoldede soloscener, hvor hun først var overmåde aktiv - så helt passiv. Marguerite Engberg siger, at hun var som en balletdanser - jeg ville sige, at hun tog traditionen for tableauer og attituder med sig ind i filmene, hvor dramatikken etableres ud fra modsætningen mellem bevægelse og standsning. Som i tableauerne var kostumerne og den kropslige gestik netop vigtige.

Kunstnerisk højdepunkt

I 22 år var Asta Nielsen stumfilmstjerne og bevægede sig fra ydmyge udeoptagelser i København til tidens mest avancerede filmstudier i Berlin. I de første mange år altid med ægtemanden Urban Gad ved sin side som manuskriptforfatter og instruktør. Det var af mangel på danske tilbud, at hun rykkede til Tyskland, hvor hun hurtigt fik gode tilbud. Allerede i 1911 markedsførte hendes tyske filmselskab hende som en stor stjerne, og hun indspillede

otte film om året de næste fire år.

I 1914 blev hun skilt fra Urban Gad - og første verdenskrig brød ud. Hun tog først hjem til København, fandt sin senere anden mand og grundlagde sammen med ham sit eget filmselskab - i Tyskland - hvor hun producerede sine egne film med sig selv i altdominerende hovedroller, men det var uden succes. Hun forlod Tyskland, var kort i USA i 1917 - uden at få tilbudt roller.

Efter en enkelt film i Danmark i 1918 tog hun, da verdenskrigen var slut, igen til Tyskland, hvor produktionen af spillefilm nåede nye højder - bl.a. med ekspressionistiske film som *Doktor Caligaris Kabinet* fra 1920. Asta Nielsen spiller med i flere ekspressionistiske film, som Marguerite Engberg anser for hendes karrieres kunstneriske højdepunkt. Men nye og yngre filmskuespillere var på vej i tysk film, og Asta Nielsen var næsten fyrré.

Et langt otium

I 1920 grundlagde hun igen et eget filmselskab og indspillede tre klassikere med *Hamlet* som den første. Selskabet lukkede igen i 1922. Hverken det eller filmene havde betydet succes: *Froken Julie* fra 1921 blev f.eks. forbudt i Danmark.

I 1922 mødte Asta Nielsen sin tredje mand, en russisk skuespiller. Hun filmede stadig, bl.a. i *Erdgeist* (Wedekind: Lulu) fra 1923, som Marguerite Engberg sætter højt, men hun var ved at blive for gammel til 'sin' genre: det erotiske melodrama. Hendes sidste store filmår blev 1927, og i sine sidste film spillede hun ældre kvinder.

Efter 1927 turnerede Asta Nielsen på teatre med sin mand som instruktør, i 1933 indspillede hun sin eneste talefilm, og i 1936 forlod hun Tyskland, lejede en lejlighed på Frederiksberg og fik et langt otium. Hun skrev sin selvbiografi *Den tiende Muse* fra 1946 og lavede collage-

kunst. I 1970 giftede hun sig for fjerde gang. Hun døde i 1972.

Marguerite Engbergs materiale er de film, som hun lister i en filmografi til sidst i bogen, og de samtidige anmeldelser af dem. Bortset fra at sætte Asta Nielsen i forhold til den tyske ekspressionisme tilbyder bogen ikke noget teoretisk perspektiv eller forsøger at samle Asta Nielsens karriere i en helhedsfortælling. Det er i og for sig befriende, men det er også bogens største svaghed. Der er alligevel en række små ansatser i den, der kunne gøre det oplagt f.eks. at sammenligne Asta Nielsens kropsgestik med Coco Chanel - hun iscenesatte ofte sig selv for fotografierne og kom til at danne skole for en bestemt, dynamisk måde at fotografere den moderne modekrop på.

Som jeg forstår Asta Nielsen var hun - og det understreger Marguerite Engberg også - en dygtig skuespillerinde, men det nye og det moderne ved hende var, at hun, samtidig med at hun kunne 'bære' et nærbillede på sin mimik, havde et talent for en kroppens gestik, der både var moderne, erotiseret og 'frigjort'.

Hun forstod at understrege sin krop med kostumer og sit ansigt med makeup, der fremhævede øjnene. Stumfilmen var, mere end talefilmen længe var, afhængig af kroppen som ekspressivt udtryk. Det mestrede Asta Nielsen, og det gjorde hende til stjerne - men i virkeligheden kun kort: Hendes vigtigste tid blev de fire år fra 1911 til 1914, hvor hun både privat og professionelt dannede par med Urban Gad. De satte aftryk på hele århundredets filmkunst.

Karen Klitgaard Povlsen er ph.d., lektor i Scandinavian Cultural Studies ved Center for Europæiske Kulturstudier med Afdeling for Kønsforskning, Aarhus Universitet.